

Wstęp

Zakreślony tytułem książki obszar zainteresowania jest trudny do ogarnięcia w całości, bowiem długa historia sportu i turystyki, ale także ich niezwykle złożona struktura, liczne powiązania z niemal wszystkimi dziedzinami życia, od demograficznych, cywilizacyjnych, gospodarczych, ekonomicznych, politycznych i kulturowych zaczynając, a na narodowych, etnicznych, religijnych, patriotycznych, edukacyjnych i etycznych kończąc, sprawiają szczególną intelektualną trudność w wyodrębnieniu najistotniejszych kwestii tkwiących u podstaw rozwoju omawianych dziedzin, ale także będących zagrożeniem dla dalszego ich harmonijnego wzrostu. Nie jest zatem pewne, jakie czynniki odegrały decydującą rolę w tworzeniu współczesnego obrazu sportu i turystyki.

Czy stan obecny omawianych dziedzin to wynik znaczącego postępu edukacyjnego? Może jednak większe znaczenie ma dynamiczny rozwój badań naukowych, zarówno przyrodniczych jak i społecznych? Może wreszcie jest to wynik, rzecz by można, nowoczesnej świadomości społecznej, w malejącym stopniu uwzględniającej pewne relikty średniowiecza, rezygnującej z uznawania naturalnego podziału na klasy i warstwy społeczne, a także przeciwstawiającej się hierarchizacji zbiorowości etnicznych, narodowych i rasowych. Uprawnione jest także przypuszczenie, że jest to wynik nowej solidarności ludzkości, związanej z przywiązaniem do instytucji suwerennego państwa, ale jednocześnie mocno zakorzenionej w strukturach międzynarodowych, formalnych i nieformalnych, ogólnoświatowej więzi, opisywanej w literaturze jako proces globalizacji. Może jest to wynik uregulowania wielu kwestii związanych z prawami i obowiązkami jednostek i zbiorowości ludzkich, szczególnego zwrócenia uwagi na zagadnienie godności każdego człowieka i jego prawa do życia w klimacie szacunku i miłości. Czy może wreszcie jest to efekt ogromnego rozwoju technicznego, ekonomicznego i technologicznego, który spowodował, że świat stał się jedną wioską. W wiosce tej, jak w wiosce tradycyjnej, wszystko jest w zasięgu ręki, wszystko jest dostępne i może stać się naszym udziałem. Przyczyną takiego stanu rzeczy może też być nowy polityczny podział świata, w którym znacznemu ograniczeniu uległy wpływy systemu nazywanego realnym socjalizmem i powstaniem nowych demokracji, niosących na swych sztandarach i wcielających w życie hasła równości, solidarności, godności jednostki, przyjaźni i sprawiedliwości społecznej.

Na obraz współczesnego sportu i turystyki niewątpliwy wpływ mają wspomniane przyspieszenie rozwojowe i międzynarodowa stabilizacja społeczno-polityczna, ale także różnorodne tragiczne wydarzenia związane z niewyobrażalnymi zniszczeniami wojennymi, nie tylko w sferze materialnej, ale przede wszystkim antropologicznej.

Niezależnie od tego, jakie przyczyny uznamy za najważniejsze, które niejako określiły współczesny status sportu i turystyki, to warto powiedzieć, że obie z wymienionych dziedzin rozwijają się w sposób imponujący, zwiększając każdego roku różnorodne wskaźniki, świadczące o niezwykle dynamicznym ich rozwoju. Żeby nie być gołosłownym, warto dodać, że przykładowo w światowym ruchu olimpijskim uczestniczą niemal wszystkie kraje świata, a zainteresowanie najważniejszymi wydarzeniami sportowymi, w postaci igrzysk olimpijskich czy mistrzostw świata w piłce nożnej, przykuwa uwagę miliardowych rzesz kibiców sportowych, śledzących wydarzenia na arenach sportowych poprzez środki masowej komunikacji, a zwłaszcza telewizję i Internet. Wydarzenia te stają się bardzo ważnymi elementami kultury masowej. Turystykę natomiast uważa się dzisiaj za jedną z najpotężniejszych gałęzi gospodarki światowej, przynoszącej wielu krajom stale wzrastające, wielkie zyski, dającej wielu ludziom zatrudnienie i wyrównującą różnice ekonomiczne różnych regionów świata. Turystyka to także dziedzina, która sprzyja nawiązywaniu dialogu w wymiarze politycznym i kulturowym, tworzeniu nowej świadomości, otwartej na świat, kreatywnej, akceptującej odmienności kulturowe i religijne, uczestniczącej w wymianie dóbr materialnych, ale także dóbr kulturalnych w postaci wzorów, norm i wartości.

Współczesny sport i turystyka to wielki dorobek przede wszystkim świata nowoczesnego i ponowoczesnego, ale także świata pozostającego w cywilizacyjnym niedorozwoju, dla którego obie dziedziny są szansą i nadzieją na szybszy rozwój poprzez możliwość uczestnictwa w wielopłaszczyznowej wymianie materialnej i ideowej.

P. de Coubertin, rekonstruując starożytną ideę igrzysk i wcielając ją w życie pod koniec dziewiętnastego stulecia, widział w sporcie szansę na stworzenie nowego, lepszego ładu w świecie, opartego na harmonii i przyjaźni przedstawicieli różnych kultur, nacji i ras. Rozumował tak, skoro starożytne igrzyska były manifestacją jedności plemion greckich stanowiących lokalne organizmy państwowe, to dlaczego nowożytne igrzyska nie miałyby odgrywać tej samej roli w odniesieniu do większej przestrzeni terytorialnej, a mianowicie do wszystkich państw i kontynentów świata. Niewątpliwie igrzyska olimpijskie, choć z wieloma trudnościami i kłopotami, rolę wyznaczoną przez Coubertina z pewnością spełniają. Ideą tą współcześnie zostały objęte także osoby niepełnosprawne, które mają swoje paraolimpijskie igrzyska i korzystają z założeń ideowych i intelektualnych olimpizmu.

Współczesny sport interpretuje część elity intelektualnej jako aksjonormatywny model demokratycznego porządku społecznego, w ramach którego upowszechniane są zasady dotyczące równości szans, konsekwencji w dążeniu do wyznaczonego celu, jednocześnie lansując potrzebę kooperacji i przyjaźni. Sport wpisuje się, jako ważny element kultury, w proces likwidacji nierówności rasowych, ekonomicznych i kulturowych, a także dyskryminacji ze względu na płeć. Sprzyja rozwiązywaniu problemów związanych z konfliktem pomiędzy nierównością społeczną a egalitaryzmem, współzawodnictwem i kooperacją, dekompozycją statusu społecznego a sprawiedliwością. Igrzyska olimpijskie to nie tylko zawody sportowe organizowane co cztery lata, ale przede wszystkim, zdaniem Coubertina, to „święto młodości, święto wiosny ludzkości, jednoczące wszystkie formy aktywności fizycznej i wszystkie narody świata. Poprzez kolejne generacje stanowią swoje nadzieje, wyrażają swoją radość życia, wiarę w przyszłość, ambicję i wolę doskonalenia się”

Sport wyczynowy posiada liczne związki ze sportem powszechnym, którego rola z punktu widzenia powszechnej, a nie tylko elitarnej kultury fizycznej, jest bardzo ważna i doniosła. Bowiem to od uczestnictwa powszechnego w sporcie uzależniony jest w znaczącym stopniu poziom kultury fizycznej społeczeństwa, tj. poziom zdrowia, rozumianego nie tylko jako zdrowie fizyczne, ale także duchowe, psychiczne i społeczne. Chodzi tutaj o zdrowy styl życia, w ramach którego mieszczą się programowe działania ruchowe, pozwalające na osiągnięcie pewnego dobrostanu sprawnościowo-zdrowotnego. Jego znaczenie jest istotne, jak to interpretuje Z. Bauman, zarówno w społeczeństwach nowoczesnych, w których posiada on znaczenie instrumentalne, związane z przygotowaniem do pracy i walki zbrojnej, z drugiej natomiast, w społeczeństwach ponowoczesnych, posiada znaczenie hedonistyczne, polegające na czerpaniu jak największej ilości i jak najbardziej intensywnej doznań w ramach konsumpcji masowej (seksualnej, kulinarnej, intelektualnej itp.).

Sport powszechny, ale także sport wyczynowy, odgrywają wielką rolę w procesie socjalizacji wchodzących na scenę życia społecznego kolejnych pokoleń ludzi młodych. Chodzi tutaj nie tylko o socjalizację do uczestnictwa w aktywności ruchowej, nastawionej na kształtowanie ciała, ale także równolegle na rozwój innych stron osobowości. Choć trzeba powiedzieć, że uczestnictwo społeczeństwa polskiego w różnorodnych formach sportowych jest bardzo niskie i odbiega od standardów starszych demokracji zachodnich. W związku z tym pojawia się problem fizycznej edukacji, której rola w procesie przygotowania do czynnego uczestnictwa w kulturze fizycznej jest powszechnie znana.

Sport odgrywa niezwykle istotną rolę w procesie wychowania moralnego. W jego archetypicznym kształcie, niejako esencjalnie, tkwią zasady dzielno-

ści i honoru, z naczelną normą sportu *fair play*, a także zasady etyki utilitaryzmu i etyki zawodowej.

Tak jak sport we współczesnym świecie odgrywa ważną, wielowymiarową rolę, tak i turystyka notuje systematyczny rozwój i odnosi się wrażenie, że wszyscy jesteśmy turystami. Podróżowanie stało się sposobem na życie, stylem życia, w ramach którego zaspokajane są różnorodne potrzeby człowieka związane z wypoczynkiem, kumulowaniem zdrowia, podnoszeniem sprawności fizycznej, rozwijaniem różnorodnych pasji poznawczych, ale także uczeniem się odmienności kulturowych i traktowaniu ich na równi ze swoimi, rodzimymi wzorami, normami i wartościami.

Turystyka wiąże się z dobrowolną podróżą, zmianą miejsca pobytu i czasowym przebywaniem poza miejscem stałego zamieszkania. Jest to najbardziej ogólna charakterystyka interesującego nas zjawiska, choć zaznaczyć należy, że nie uwzględnia wielu elementów podnoszonych przez znawców przedmiotu. Turystyka jest równocześnie zjawiskiem psychologicznym, społecznym, ekonomicznym i kulturowym. Zatem, możemy powiedzieć, że, jak sport, jest zjawiskiem wielce złożonym. Podróż nie może odbyć się bez wcześniejszego odczucia potrzeby podróży, u której podstaw musi być pewna motywacja, cel, wartość, wyobrażenia, a już w trakcie podróży turysta przeżywa ją intelektualnie i emocjonalnie, zachowuje się w określony sposób, natomiast po przyjeździe powraca wspomnieniami do doświadczeń emocjonalnych, estetycznych, intelektualnych i poznawczych. Podróż wiąże się z wchodzeniem w nowe role społeczne, styczności, w wyniku których powstają nowe więzi społeczne, ważne z punktu widzenia tworzenia nowych wspólnot, opartych na wymianie, kooperacji i szacunku.

Turystyka to także, a niektórzy twierdzą, że przede wszystkim, zjawisko ekonomiczne, w ramach którego funkcjonują charakterystyczne kategorie dla ekonomii, a mianowicie kategorie podaży i popytu. Turystyka to w znaczącym stopniu przedsiębiorstwa turystyczne, rynek usług turystycznych, produkt turystyczny, ale także znaczące zyski dla osób prawnych i fizycznych. Charakterystyczną cechą turystyki jest przemieszczanie się człowieka w przestrzeni, za pomocą siły własnych mięśni lub przy pomocy różnorodnych środków transportu. Przemieszczanie się ogromnych rzesz ludzi powoduje zmianę krajobrazu poprzez tworzenie nowej infrastruktury i nowego architektonicznego (i nie tylko) ładu. Turystyka też przyczynia się do degradacji naturalnego i kulturowego środowiska miejscowości recepcyjnych, co określane jest w literaturze jako „zadeptywanie miejsca” Turystyka jest bezsprzecznie zjawiskiem kultury, co oznacza, że jest ona funkcją kultury (wyrazem kultury), elementem kultury (jej rola w kulturze), przekazem kultury (przenosi wartości kulturowe), spotkaniem kultur (przede wszystkim spotkaniem przedstawicieli różnych kultur, turystów i mieszkańców miejscowości recepcyjnej), czynnikiem przemian kulturowych (wpływa na procesy zmieniania się kultury).

Turystyka jest fenomenem, w ramach którego dokonuje się poznawanie i przeżywanie świata, ale także jest obszarem bycia z innymi, realizacji wolności, kreacji i indywidualnej oraz zbiorowej ekspresji. Jest ona sposobem realizacji różnych celów i wartości, formą spędzania czasu wolnego, innymi słowy i ogólnie: jest sposobem życia człowieka.

Podmiotem turystyki jest człowiek i z tego też powodu nie można zrozumieć turystyki bez zrozumienia człowieka, jego potrzeb, oczekiwań, zainteresowań, jego emocji, jego miejsca w społeczeństwie i przestrzeni kulturowej. Turystyka to człowiek, który kulturę stworzył i w dalszym ciągu tworzy ją, w niej poznawczo i intelektualnie uczestniczy oraz jest jej celem.

Turystyka to także kanał socjalizacji jednostek i wspólnot ludzkich, która dokonuje się przez poznawanie innego świata, ale przede wszystkim innych ludzi. W literaturze przedmiotu, gdy mówi się o pozytywnych funkcjach turystyki, to przywołuje się kategorię eufunkcji. K. Przećławski wymienia następujące eufunkcje turystyki: jest środkiem poznania rzeczywistości, kształtuje określone postawy wobec rzeczywistości, jest środkiem kształtowania uczuć, stwarza możliwość działania twórczego, przyczynia się do potęgowania zdrowia, może być czynnikiem resocjalizacji.

Z dokonanej charakterystyki przywołanych zjawisk, a mianowicie sportu i turystyki, wynika, że obydwie fenomeny znajdują się w fazie dynamicznego rozwoju i odgrywają zwiększającą się rolę w życiu społeczeństw i kultur, a także sprzyjają budowaniu lepszego, globalnego świata, opartego na solidarności, współpracy i poszanowaniu odmienności obyczajowych, religijnych, narodowych, etnicznych itp. Odgrywają w ten sposób niebagatelną rolę w rozwiązywaniu światowych problemów, związanych z utrzymaniem pokoju i budowaniem nowej rzeczywistości politycznej i kulturowej. Pełnią istotną rolę w procesie socjalizacji i wychowania oraz kształtowania osobowości wszechstronnie rozwiniętej, otwartej na świat, ale jednocześnie przygotowanej do uczestnictwa w tworzącym się nowym świecie bez granic. Sprzyjają kreowaniu i gruntowaniu pożądanych społecznie cech, takich jak pokój, przyjaźń, solidarność, sprawiedliwość, poszanowanie godności itp.

Sport i turystyka, mimo wskazanych wielu zalet i walorów, nie są wolne od różnorodnych dysfunkcji, dewiacji i patologii, prowadzących do alienacji. Zwraca się uwagę na to, że jedną z takich dysfunkcji jest często nadmierna komercjalizacja omawianych dziedzin, kiedy głównym motywem i celem aktywności sportowej czy turystycznej jest niepokonana chęć zysku. Innymi przejawami alienacji są doping, chuligaństwo, korupcja w sporcie, a w turystyce brak umiaru w eksploatacji środowisk przyrodniczych i społecznych, zadeptywanie kultur, a w tym przede wszystkim niszczenie tradycji, obyczaju, wzorów i charakterystycznych dla danych zbiorowości wartości. Niepokojem może napawać także poszerzający się zakres turystyki ostentacyjnie konsumpcyjnej i hedonistycznej, ze znaczącym udziałem alkoholu, środków odurzających i seksu.

Sport i turystyka zachowują swoją tożsamość i kreacyjny potencjał w procesie kształtowania kultury i osobowości, jeśli zdołają zlikwidować lub zahamować występujące na ich gruncie dysfunkcje. Może sport i turystyka okazać się tymi dziedzinami, które dążąc do samooczyszczenia, nie tylko spowodują utwierdzenie swego pozytywnego aksjologicznego i antropologicznego oblicza, ale także, jako istotne elementy współczesnej kultury, spowodują sanację innych dziedzin życia. Może stanie się tak, jak wieszczył Olimpijski Baron, że sport, a może i turystyka, stanie się wzorem dla współczesnego świata, zbiorowości etnicznych, narodów, kultur i ras. Stanie się swoistym paradygmatem rozwiązywania różnorodnych problemów w skali globalnej, ale także lokalnej, układania pozytywnych stosunków między ludźmi o różnych poglądach, religiach i sposobach widzenia świata.

Monografia zatytułowana *Drogi i bezdroża sportu i turystyki* jest zbiorem kompetentnych wypowiedzi dotyczących procesu rozwoju dwóch omawianych dziedzin w szerokim kontekście uwarunkowań społecznych i kulturowych. Podejmuje też zagadnienia, które wiążą się z bezdrożami, a więc kwestie dysfunkcji, dewiacji i patologii jakie występują na ich gruncie, które są alienacyjnym zagrożeniem dla nich samych. Omawiane zagadnienia dotyczą istotnych kwestiami w wymiarze globalnym, ale także część z nich ogranicza się do kwestii lokalnych, zwłaszcza dotyczących sportu i turystyki w naszym kraju. Natomiast książka nie jest systematycznym opisem wszystkich najważniejszych zagadnień dotyczących pozytywnego i negatywnego oblicza sportu i turystyki. Jest raczej zbiorem wypowiedzi autorów lokujących swe zainteresowania w naukach humanistycznych i społecznych z pozycji różnych dyscyplin naukowych, z wykorzystaniem odmiennych założeń teoretycznych, terminologicznych i metodologicznych. Z tego też powodu zawarte w książce teksty charakteryzują się różnorodnością tematyczną i zindywidualizowanym sposobem podejścia badawczego poszczególnych autorów. Mimo tych różnorodnych uwag, zebrany materiał udało się dyscyplinarnie pogrupować i podzielić na cztery, w pewnym zakresie odrębne, merytoryczne części.

Na całość składa się część poświęcona zagadnieniom sportu i turystyki omawianych z pozycji filozofii i teologii. W części drugiej podjęte zostały kwestie charakterystyczne dla socjologii i antropologii kulturowej. Część trzecią konstytuują wypowiedzi autorów z pozycji pedagogiki i psychologii. Natomiast ostatnia, czwarta część poświęcona jest ujęciom historyczno-społecznym.

Wszystkie zawarte w książce wypowiedzi są w pełni autorskie i na nich, autorach, spoczywa odpowiedzialność za zawarte w nich treści. Niektóre konstatacje mogą być niezgodne z naszymi poglądami, a inne mogą być antynomiczne wobec siebie. Może to nas poruszać i bulwersować, ale wiedzieć trzeba, że w nauce nie ma pełnej zgodności poglądów w wielu kwestiach. I dobrze, bo jednomyślność w nauce pomaga tak, jak jednoręczność w działaniu.

Na zakończenie pragnę wyrazić swą wdzięczność autorom poszczególnych wypowiedzi, którzy dołożyli wielu starań, aby prezentowane przez nich zagadnienia spełniały kryteria doniosłości naukowej, były rzetelne i wiarygodne, a także odpowiadały na oczekiwania środowiska sportowego i turystycznego.

Dziękuję recenzentom w osobach prof. zw. dr hab. Józefa Lipca z Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz prof. zw. dr hab. Mirosława Ponczka z Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, którzy wnieśli wiele cennych uwag i sugestii przed oddaniem pracy do wydawnictwa.

Dziękuję moim studentom z Akademii Wychowania Fizycznego w Warszawie, z którymi omawiałem większość zawartych w pracy kwestii. Z dyskusji nad nimi wynikło wiele ważnych spostrzeżeń, z których część została wykorzystana przy ostatecznej konstrukcji książki.

Dziękuję Ministerstwu Sportu i Turystyki oraz Urzędowi Miasta Stołecznego Warszawy za uznanie za celowe upowszechnienie tak tematycznie skonstruowanej pozycji i wsparcie finansowe jej wydania.

Dziękuję także sponsorom, którzy obdarzyli nas zaufaniem i uznali za uzasadnione i celowe wsparcie finansowe niniejszej inicjatywy wydawniczej. Dziękuję zatem Zakładom Odzieżowym BYTOM S.A., AIG Powszechnemu Towarzystwu Ubezpieczeniowemu S.A., KREISEL – Technika Budowlana Sp. z o. o. oraz Przedsiębiorstwu Wydawniczemu „Rzeczpospolita” S.A.

Zbigniew Dziubiński

Warszawa, dnia 1 sierpnia 2007 r.